Omaishoitajaliitto

ASIANTUNTIJALAUSUNTO
Sari Tervonen
15.2.2022

Asia: HE 231/2021 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sosiaalihuoltolain ja ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista annetun lain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi

Omaishoitajaliito kiittää monista lakiesityksen uudistuksista, mutta korostaa, että seuraavaksi on kehitettävä omaishoitoa kokonaisvaltaisesti.

Tämän lakiesityksen muutoksissa ja/tai niitä koskevissa perusteluissa on hyvää erityisesti mm. seuraavissa kohdissa sosiaalihuoltolaissa (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301)

- § 21 b yhteisöllisessä asumisessa mahdollisuus omaishoitoratkaisuun, kun tämä ei aiemmin palveluasumisessa ollut mahdollista.
- § 19 a, jonka taustaperustelun mukaan runsaan kotihoidon ja yöaikaisen palvelun käyttö voi merkitä, että kotona asuminen ei ole välttämättä enää paras vaihtoehto ikääntyneelle.
- § 19 b turva-auttamispalveluissa on olennaista palvelun sopivuuden arviointi, käytön riittävä opastus sekä hälytystilanteessa sosiaali- ja terveydenhuollon ammattityö tarpeeseen vastaamiseksi. Omaishoitajaliittoonkin on tullut palautetta turvateknologiaan liittyvistä ongelmista, esimerkiksi turvarannekkeen antamisesta palveluna muistisairaalle, vaikka henkilö ei ole kykenevä käyttämään ranneketta.

ja vanhuspalvelulaissa (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 2012/980)

- § 5 Hyvinvointialueen on laadittava suunnitelma toimenpiteistään ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi sekä iäkkäiden henkilöiden tarvitsemien palvelujen ja omaishoidon järjestämiseksi ja kehittämiseksi osana hyvinvointikertomusta ja -suunnitelmaa.
- § 24 a THL:lle kokonaisvaltainen ja jatkuva lainsäädännön ja asiakaskokemusten seuranta ja arviointi, ja asiakastyytyväisyyden mittaamisessa myös omaisilla tarvittaessa rooli auttaa käyttäjää vastaamaan asiakaspalaute/tyytyväisyyskyselyihin.

Omaishoitajaliitto esittää omaishoidon jatkokehittämistä ja tarkennuksia annettuun esitykseen:

1) Omaishoitoon kokonaisvaltaisempaa kehittämistä
2) Kotihoitoon lisää resursseja
3) Ikääntyneiden osallisuuden ja merkityksellisyyden kokemusten edistämiseen huomiota
4) Palvelusuunnitelma sitovaksi ja velvoite arvioida asiakasmaksut palvelusuunnitelman tekemisen yhteydessä
5) Palvelukokonaisuus ja omatyöntekijän valtuudet kuntoon

Hämeentie 105 A 18 • 00550 Helsinki • Puh. 020 7806 500 • Y-tunnus 1038805-3
www.omaishoitajat.fi

Omaishoitoon kokonaisvaltaisempaa kehittämistä

Lakiesityksessä ja koko vanhuspalveluiden kokonaisuudistuksessa on Omaishoitajaliiton mielestä ”valuvika” omaishoidon kehittämisen näkökulmasta. Omaishoitajaliitto painottaa, että omaishoitajat ja muut läheiset vastaavat 80 prosenttia hoivasta[i]. Omaishoitajat sekä tuottavat itse hoivaa sosiaali- ja terveydenhuollon kumppaneina että tarvitsevat itse hoivatyössään tukea ja palvelua ammattilaisilta, jotta hoidettavan henkilön kotihoito onnistuu. Omaishoidon olisi tullut näkyä strategisemmin ja konkreettisemmin vanhuspalveluiden uudistuksessa.

Vanhuspalveluiden I ja II-vaiheiden jälkeen tarvitaan III-vaihe, jossa strategisemmin paikannetaan omaishoito osaksi hoivan kokonaisuutta. Marinin hallituksen ohjelmassa todetaan omaishoidon kehittäminen. Esityksen taustassa sivulla 7 viitataan taustamuistioon numero 4, joka tiivistää omaishoidon meneillään olevat kehittämistoimenpiteet. Tavoitteena on lisätä omaishoitajien ja hoidettavien läheisten yhdenvertaisuutta, kun hyvinvointialueiden tulee yhdenmukaistaa omaishoidon tuen kriteerit ja hoitopalkkiot 1.1.2023 alkaen. Tulevaisuuden sote-keskusohjelman (tulosote) jo käynnissä olevilla hankkeilla on tähdätty omaishoidon kehittämiseen. Omaishoitajaliiton mukaan tulsoten kehittämistyö on vaihtelevalla tasolla eri alueilla. Yhdenvertaisuuden saavuttamiseen on matkaa. Huolta kantautuu sopimuksen tason mahdollisesta heikkenemisestä palkkiossa ja palveluiden saatavuuden yhtenäistämisprosessissa.

THL kartoittaa parhaillaan STM:n toimeksiannosta sopimusomaishoidon nykytilaa ja antaa ehdotuksensa omaishoidon tuen myöntämiskriteerien yhtenäistämisestä kesällä 2022. Selvityksen pohjalta STM arvioi omaishoidon lainsäädännön muutostarpeita. Omaishoitajaliitto esittää, että kartoituksen pohjalta sopimusomaishoidon muutostarpeet konkretisoidaan vielä kuluvalla hallituskaudella kansallisesti yhdenvertaisten omaishoidon tuen kriteerien aikaansaamiseksi.

Omaishoitaja on henkilö, joka pitää huolta perheenjäsenestään tai muusta läheisestään, joka sairaudesta, vammaisuudesta tai muusta erityisestä hoivan tarpeesta johtuen ei selviydy arjestaan omatoimisesti. Tällaisessa pääasiallisessa auttamisvastuussa olevia henkilöitä ja omaishoitotilanteita on noin 350 000[ii], joista 50 000[iii] on sopimusomaishoitajia eli heillä on omaishoitosopimus kunnan kanssa. Valtaosassa omaishoidosta on kysymys ikääntyneiden hoivasta, yleensä samassa taloudessa elävän puolison tai eri taloudessa elävän oman ikääntyneen vanhemman tai appivanhemman hoivasta.

Lakiesitys tarkastelee myös sukupuolten tasa-arvoa (s. 74), joten todettakoon, että omaishoitajista valtaosa on naisia niin sopimusomaishoitajissa kuin muussa omaishoidossa. Omaishoidon kehittäminen laajemmin kuin sopimusomaishoidon osalta edesauttaa suoraan erityisesti työikäisten omia vanhempiaan tai appivanhempiaan hoitavien naisten työuralla jatkamista ja jaksamista. Omaishoitoa tulee tarkastella sosiaali- ja terveyspalveluita laajemmin koko yhteiskuntapolitiikan näkökulmasta. Omaishoitoa katsotaan yhä sosiaali- ja terveyspolitiikan sekä ikäpolitiikan näkökulmasta liian kapeasti ja yleensä omaishoitoa määrittelevän erityislainsäädännön mukaan. Sopimusomaishoito on usein säästökohde ja ikään kuin jäännöserä.

Kotihoitoon lisää resursseja

Ymmärrämme, että kotiin vietäviin palveluihin ei voida laittaa tarkkaa mitoitusta kuten ympärivuorokautiseen palveluasumiseen, koska kotihoidossa olevat henkilöt vaihtuvat (jopa lähes puolet vuosittain) ja kotihoidossa olevien ikääntyneiden palvelutarpeissa on myös toimintakyvyn muutosten aiheuttamaa vaihtelua. Riittämättömäsi resursoitu kotihoito kaatuu kuitenkin omaishoitajien niskaan. Ikääntyvien määrällinen kasvu edellyttää resurssien lisäämistä omaishoitoon ja kotiin annettaviin palveluihin, yhteisöasumiseen sekä ympärivuorokautiseen palveluasumiseen. Hoiva on nähtävä jatkumona näillä kaikilla osa-alueilla. Omaishoito muodostaa muiden sote-palveluiden kanssa kokonaisuuden, joka tukee koko omaishoitoperheen turvallista arkea ja hyvää elämänlaatua.

Kuten esityksessä todetaan teknologian hyödyntämisellä mahdollistetaan vapautuminen rutiineista ja raskaista tehtävistä, esimerkiksi nostoista ja voidaan siten tuottaa enemmän ja laadultaan parempaa hoivaa, mutta myös sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia ja aitoa kohtaamista tarvitaan enemmän.

Osallisuuden ja merkityksellisyyden kokemusten edistämiseen

Ikääntyneen osallistumisen ja asioimisen tukeminen on kirjattu sekä tukipalveluihin että kotihoitoon. Tukipalveluiden avulla ” henkilö voi saada hyvinvointia tuottavaa sisältöä elämäänsä ja kotihoidossa ”toimintakykyä ja vuorovaikutusta edistävää ja ylläpitävää toimintaa”. Esityksen kirjaukset ovat kannatettavia ja niitä pitäisi konkretisoida enemmän esimerkiksi tarkemmissa ministeriön ohjeissa vanhuspalveluiden toteuttamisesta käytännössä. Muuten lain henki keskittyy vain turvaamaan perustarpeiden tyydyttämistä: puhtaus/hygienia, terveys/lääkehoito ja ravitsemus.

Ikääntyneiden henkilöiden ja heidän omaishoitajiensa osallistumisen mahdollisuuksille ja ammattilaisten tuen suuntaamista yhteistyöhön ikääntyneiden henkilöiden lähiyhteisön ja järjestöjen kanssa olisi suonut taustaperusteluissa enemmän huomioita. Yhteisöllisen tukemisen merkitys korostuu yksinäisyyden torjunnassa. Lisäksi ikääntyneiden ihmisten omaa merkityksellisyyden kokemusta voi edistää sosiaalisia suhteita ja osallistumasta lähiyhteisöön vahvistamalla.

Palvelusuunnitelman sitovuus ja palvelukokonaisuus

Palvelusuunnitelman sitovuutta ja juridista merkitystä tulisi vahvistaa. Edelleen jää epäselväksi kumpi on vahvempi oikeus; hyvinvointialueen itsemääräämisoikeus valtionavustuksen käyttöön vai kansalaisen perustuslain mukainen oikeus huolenpitoon ja hoivaan. Lisäksi arvio asiakasmaksujen suuruudesta, asiakasmaksun huojennus ja perimättä jättäminen tulee ottaa osaksi asiakkaan tilanteen arviointia ja palvelusuunnitelman laadintaa.

Palveluiden eriytymisestä ja omatyöntekijästä

Sosiaalihuoltolaissa palveluiden eriyttäminen kotihoitoon, tukipalveluihin ja turva-auttamispalveluihin selkeyttänee järjestämistä, mutta saattaa pirstaloida kokonaisuutta käyttäjän ja hänen läheistensä näkökulmasta. Omaishoitajat ja läheiset raportoivat jo nyt kuormittavasta koordinointivastuusta ikääntyneen henkilön palveluiden kokonaisuuden hallitsemiseksi, useinhan mukana on myös runsaasti terveyspalveluiden tarvetta ja käyttöä.

Omatyöntekijälle sälytetään paljon vastuita ja merkittävä rooli. Omaishoitajaliitto peräänkuuluttaa riittäviä toimintamahdollisuuksia ja resurssia omatyöntekijälle palveluiden kokonaisuuden rakentamiseen sosiaali- ja terveydenhuollon ammattietiikan mukaisesti.

Omaishoitajaliitto korosti kannanotossaan jo vanhuspalveluiden II-vaiheen lausuntokierroksella loppukesällä 2021, että omaishoitajalle ja hoidettavalle läheiselle on aina turvattava mahdollisuus luopua omaishoidosta, jos se ei ole enää kestävä vaihtoehto omaishoitoperheelle. Omaishoitajan ja hoidettavan läheisen on voitava luottaa siihen, että tarvittaessa hoidettava läheinen voi siirtyä joustavasti yhteisöasumiseen tai ympärivuorokautiseen palveluasumiseen, mikäli hänen hoitonsa ja huolenpitonsa sitä edellyttävät. Silti panostamalla ennaltaehkäisevästi omaishoitajien hyvinvointiin mm. riittävillä kotihoidon palveluilla ja muilla omaishoidossa tarvittavilla palveluilla voidaan ehkäistä tai jopa kokonaan siirtää intensiivisemmän kotihoidon tai kalliimman ympärivuorokautisen palveluasumisen tarvetta. Hyvin resursoituna ja tuettuna omaishoitajat tuovat osaratkaisua kotihoidon ja myös ympärivuorokautisen asumisen henkilöstövajeeseen. Lakiesityksenkin mukaan ikääntyneiden henkilöiden kotihoidon saatavuus on kuitenkin heikentynyt vuoteen 2016 verrattuna.

Ehdotettujen lakimuutosten lisäksi tarvitaan yhteisen tahtotilan luomista hyvinvointialueilla siinä, että ikääntyneille ihmisille suunnattujen palveluiden resurssit eivät jää taka-alalle, koska niihin ei ole subjektiivista oikeutta. Esimerkiksi omaishoidon tuen määrärahasidonnaisuuden ongelmista on runsaasti esimerkkejä jo vuosikymmenien ajalta. Vanhuspalveluiden uudistuksen, omaishoito mukaan lukien, pitäisi johtaa aidosti siihen, että ikääntyneiden ihmisten asema tunnustetaan ja he saavat sosiaalisesti oikeudenmukaista kohtelua, olipa mukana omaishoitoa tai ei.

Helsingissä 15.2.2022

Omaishoitajaliitto ry

Sari Raassina
puheenjohtaja

Sari Tervonen
toiminnanjohtaja

[i] Hoffmann, Frédérique and Rodrigues, Ricardo. 2010. Informal Carers: Who Takes Care of Them? European Centre, Policy Brief. https://www.euro.centre.org/publications/detail/387

[ii] Vilkko, Anni, Muuri, Anu, Saarikalle, Kristiina, Noro, Anja ja Finne-Soveri, Harriet. 2014 Läheisavun moninaisuus. ss. 222-237. Teoksessa Vaarama, Marja, Karvonen, Sakari, Kestilä, Laura, Moisio Pasi ja Muuri Anu (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Juves Print. Suomen Yliopistopaino Oy. Tampere.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/125340/THL_TEE022_2014verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[iii] www.sotkanet.fi